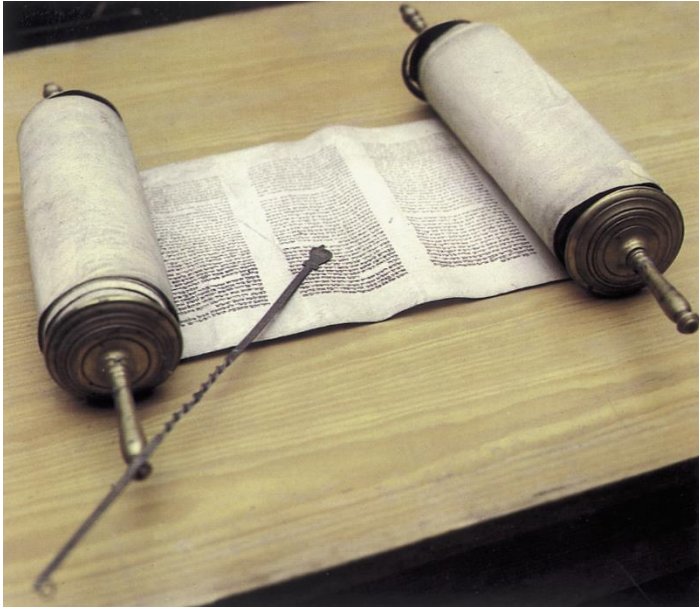

Historia Żydów Polskich

Pierwsi Żydzi osiedlili się w Polsce w XI - XII w., po tym jak w czasie krucjat krzyżowcy, w drodze do Ziemi Świętej, gromili gminy żydowskie w Europie Zachodniej. Masowy napływ miał jednak miejsce dopiero od XIV w. po fali prześladowań, spowodowanych oskarżeniami Żydów o wywołanie epidemii dżumy, tzw. czarnej śmierci. Książęta i królowie polscy, licząc, że Żydzi doprowadzą do szybszego rozwoju gospodarczego kraju, otoczyli ich szczególną opieką i obdarzyli przywilejami, które określały prawa oraz obowiązki obu stron. Najstarszy przywilej dla Żydów wydał w Kaliszu

książę Bolesław Pobożny w 1264 r. Podstawowym zajęciem ludności żydowskiej był handel i rzemiosło. W mniejszym stopniu trudnili się Żydzi pożyczaniem pieniędzy na procent. Wykorzystując umiejętności rzemieślnicze, książęta zatrudniali ich także w mennicach przy biciu monety. Żydzi osiedlali się w dużych miastach, leżących na uczęszczanych szlakach handlowych, gdzie budowali synagogi i cmentarze.

Dzielnica żydowska każdego większego miasta tworzyła gminę (kahał), której zwierzchnikami byli rabini i starsi żydowscy. Ich władzy podlegała cała ludność żydowska, a chrześcijańska rada miejska nie miała prawa ingerować w kompetencje gminy. Kahał zajmował się budową synagogi, cmentarza, łaźni i innych budynków użyteczności publicznej oraz opieką nad nimi. Miał pieczę nad szkolnictwem, sądownictwem i podatkami.

Historia Żydów Polskich

Każda gmina posiadała szkołę, ponieważ u Żydów nauka czytania i pisania była obowiązkowa. Chłopcy żydowscy rozpoczynali naukę czytania i pisania już od czwartego roku życia w szkołach zwanych chederami. W niektórych miastach, jak Kraków, Lublin czy Lwów, powstały uczelnie talmudyczne (jesziwy), gdzie młodzieńcy studiowali Torę (Pięcioksiąg Mojżesza) i jej komentarze.

Szlachta i duchowieństwo, z racji powszechnej umiejętności czytania i pisania, zatrudniały często Żydów w charakterze zarządców posiadłości i poborców różnych podatków, myt i ceł. Ich znaczenie gospodarcze wywoływało jednak niechęć mieszczaństwa i chłopów.

Żydzi pracowali w handlu i rzemiośle (krawcy, stolarze, złotnicy, drukarze itp.), zajmowali się udzielaniem kredytów. Wielu z nich służyło na dworach szlacheckich, magnackich czy nawet królewskim, a niektórzy trudnili się leczeniem i aptekarstwem.

Wnętrze synagogi w Łańcucie.

Pod koniec XVI w., na fali kontrreformacji, doszło nie tylko do prześladowań protestantów, ale również do antyjudajskich zachowań. Żydzi stanowili łatwy cel tych ataków z powodu dużej

Historia Żydów Polskich

konkurencyjności gospodarczej, odmiennego sposobu ubierania się, języka i religii. Oskarżenia Żydów o profanację hostii, rzekome morderstwa rytualne i czary, kończyły się na ogół procesami, połączonymi z torturowaniem i śmiercią obwinionych. Władze miejskie, z poparciem duchowieństwa, narzucały Żydom liczne ograniczenia gospodarcze i nadzwyczajne podatki. Zdarzało się, że mieszczanie i studenci napadali na Żydów, grabiąc i niszcząc ich dobytek. Wydawano również liczne broszury i książki antyżydowskie. Najgorszy los spotykał jednak Żydów w czasie wojen. Szczególnym okrucieństwem w stosunku do nich wyróżnił się Bohdan Chmielnicki, przywódca powstania kozackiego z lat 1648 - 57, który kazał mordować tysiące Żydów na zajętych przez siebie terenach.

Po upadku Rzeczypospolitej milionowa społeczność polskich Żydów pod rządami państw zaborczych była pozbawiona podstawowych praw, a ponadto płaciła większe niż inni podatki. Dopiero od połowy XIX wieku, w wyniku odgórnych działań władz, stopniowo znoszono ograniczenia praw ludności wyznania mojżeszowego. Sprzyjało to emancypacji części inteligencji żydowskiej, która z zamkniętych dzielnic miast przenosiła się do zamieszkałych dotąd przez Polaków.

Wraz z postępem asymilacji zwiększał się udział Żydów w walce o niepodległość Polski. Bohaterowie dzielili gorzki los ich polskich towarzyszy broni - ginęli w bitwach, byli represjonowani i wywożeni na Syberię.

Przedstawienie mordu rytualnego, dokonanego rzekomo przez Żydów na chłopcu chrześcijańskim, obraz nieznanego artysty z 1 poł. XVIII w.

Kryzys gospodarczy w okresie międzywojennym dotknął wszystkich obywateli, ale najbardziej dał się we znaki drobnym kupcom i rzemieślnikom, wśród których dwie trzecie stanowili Żydzi. Udział ludności żydowskiej był znaczny także w przemyśle odzieżowo - skórzanym (50 %) i handlu detalicznym (70 %). Żydzi - naród miejski - mieszkali nie tylko w dużych miastach, gdzie stanowili ponad jedną trzecią ogółu mieszkańców, ale również w małych miasteczkach, w których często tworzyli większość.

Sukcesy przedsiębiorstw żydowskich nie były częste, większość żyła w biedzie. Wielu Żydów dostrzegało zatem, że szansę na lepsze życie daje wykształcenie. Popularne wśród młodzieży żydowskiej były studia prawnicze i medyczne, po których można było otworzyć prywatną praktykę.

Historia Żydów Polskich

Szyldy sklepów i warsztatów na ulicy Lubartowskiej w dzielnicy żydowskiej Lublina. Choć wśród ogólnej liczby właścicieli przedsiębiorstw i firm rzemieślniczych w Polsce udział Żydów przekraczał 20%, to jednak tylko co dziesiąty zakład zatrudniał więcej niż 10 pracowników.

Współżycie wielu narodów w niepodległej Rzeczypospolitej (65% Polaków, 16% Ukraińców, 9,8% Żydów) nie układało się harmonijnie. Odrębność języka, religii i obyczajów powodowała, że Polacy i Żydzi żyli niejako obok siebie. Antysemityzm polski miał podłoże polityczne i gospodarcze. Był charakterystyczny dla programów partii narodowych, szczególnie w momencie odbudowy państwa polskiego, gdy Żydów posądzano o niechęć i przeciwdziałanie staraniom polskim o odzyskanie niepodległości. W latach trzydziestych, a zwłaszcza po śmierci Józefa Piłsudskiego, został wzmocniony polityką państwa (przyzwolenie na bojkot ekonomiczny, ustawa z 1936 r. ograniczająca ubój rytualny).

W atmosferze propagandy i prowokacji nasiliły się napady i tumulty. Hasła antysemickie przenikały nawet do środowisk akademickich, a uniwersytety stały się widownią zajęć antyżydowskich, inspirowanych przez związanych z ruchem narodowym studentów. Pod ich presją władze niektórych uczelni wprowadziły tzw. getto ławkowe (osobne miejsca dla studentów żydowskich) oraz numerus clausus, który ograniczał swobodny dostęp Żydów do wyższych uczelni poprzez wyznaczenie limitów przyjęć dla poszczególnych narodowości.

Historia Żydów Polskich

Z wyjątkiem Żydów zasymilowanych większość żyła we wspólnotach odizolowanych od reszty społeczeństwa. Działały związki samopomocy, kluby sportowe i organizacje dobroczynne. Rozwijały się szkolnictwo i kultura, częściowo finansowane przez gminy. Niezależnie od tego działały partie polityczne, od konserwatywno-liberalnych po socjalistyczne. Największą popularnością cieszyli się jednak syjoniści, których politycznym celem była odbudowa państwa żydowskiego w Palestynie. W wyborach parlamentarnych 1930 r. partie syjonistyczne otrzymały 65% głosów wyborców opowiadających się za ugrupowaniami żydowskimi, podczas gdy socjalistyczny Bund, dążący do poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej Żydów na miejscu w Polsce, uzyskał poparcie jedynie 10 %.

Kultura żydowska, w której rozwój nie ingerowało państwo, przeżywała w okresie międzywojennym okres świetności. Wyróżnić się w niej daje zarówno nurt religijny, jak i świecki. Twórcy pisali swe dzieła zarówno w języku jidysz, jak hebrajskim i polskim. Żydzi brali aktywny udział w rozwoju teatru, literatury, sztuki, nauki i sportu, mieli także własną prasę.

Podłoże aktywnego udziału ludności żydowskiej w kulturze i nauce tkwi w gruntownym wykształceniu, do którego przywiązywano ogromną rolę. Większość młodzieży żydowskiej (ok. 80%) uczęszczała do bezpłatnych szkół państwowych. Ponadto działały prywatne szkoły religijne (chedery, Talmud-Tory, jesziwy) oraz zakładane przez syjonistów i socjalistów szkoły świeckie. Zwieńczeniem systemu szkolnictwa były instytuty naukowe o europejskim poziomie (Wilno, Warszawa) oraz wyższe uczelnie talmudyczne (Lublin).

Deportowani z Rzeszy Niemieckiej Żydzi w obozie dla wysiedlonych w Zbąszyniu, 1938. W utworzonym w październiku 1938 r. specjalnym obozie znalazło schronienie 17 tys. uchodźców żydowskich polskiego pochodzenia

W 1920 r. powstała w Niemczech partia narodowo-socjalistyczna (NSDAP), która wpisała w swój program nienawiść do Żydów. Po dojściu Hitlera do władzy w 1933 r. zaczęto realizować koncepcję eliminacji ludności żydowskiej z życia publicznego ("ustawy norymberskie" 1935 r., "noc kryształowa" 1938 r.). Agresja nazistowskich Niemiec na Polskę 1 września 1939 r. otworzyła nowy etap w ich polityce, pozwalający w miarę kolejnych podbojów wymordować europejskich Żydów. Po klęsce w kampanii wrześniowej obywateli polskich, w tym ok. 3,5 mln Żydów, spotkały liczne restrykcje, wprowadzone przez okupantów. Na obszarach włączonych do Rzeszy i w Generalnym Gubernatorstwie zaczęły obowiązywać "ustawy norymberskie". Ludność pokonanej Polski żywiła nadzieję, że Niemcy będą respektować międzynarodowe konwencje na okupowanych przez siebie terenach. Żydzi stali się pierwszymi ofiarami tej iluzji. Zbiorowe egzekucje na Polakach i Żydach

Historia Żydów Polskich

przeprowadzane przez Wehrmacht i Einsatzkommando, sformowane z oddziałów wojska, policji i SS, pokazały nowe oblicze wojny.

Narzucony przez Niemców nowy porządek z mocy prawa pozbawił Żydów mienia i swobody poruszania się. Nakazano im obowiązkowe noszenie Gwiazdy Dawida jako znaku rozpoznawczego. Zmuszano do wykonywania poniżających prac, stwarzając okazję do dodatkowych upokorzeń i znęcania się. Ważnym celem dla nazistów było niszczenie synagog, przedmiotów kultu religijnego oraz wszystkiego, co nie zaliczało się do kultury niemieckiej. Antyżydowska propaganda i odizolowanie ludności żydowskiej w gettach spowodowały, że istniejąca już przepaść pomiędzy Polakami a Żydami powiększała się. Większość Żydów czuła się osaczona strachem i zobojętnieniem.

Ubrany w strój liturgiczny Żyd wyśmiewany przez żołnierzy niemieckich. Poniżanie, szykanowanie i znęcanie się nad Żydami było jedną z ich rozrywek.

W 1940 roku Żydzi zostali przesiedleni do specjalnie wyznaczonych zamkniętych dzielnic - gett. Na rozkaz Niemców utworzono Rady Żydowskie (Judenrat) i policję żydowską, które jako organa administracyjne w gettach zostały zmuszone do kolaborowania z hitlerowcami w ich polityce zagłady Żydów. W celu utrzymania w gettach pozorów normalności pozwolono na krótko, aby funkcjonowały w nich szkoły, kina i restauracje. Jednakże Niemcy stopniowo pogarszali warunki życia w gettach, które stały się siedliskiem chorób i śmierci głodowej. Coraz więcej ludzi było przymusowo przesiedlanych do gett, a ograniczone przydziały żywności zmuszały ludzi do szmuglu, korupcji i kolaboracji, co było warunkiem przeżycia.

Walka o przetrwanie była w getcie codziennością. Aby przeżyć, trzeba było pracować, ponieważ osoby pozostające bez pracy nie otrzymywały przydziałów żywności. Tym, którzy nie padli ofiarą głodu lub chorób, groziło "wysiedlenie" czyli deportacja do obozów zagłady. Niemcy ograniczali coraz bardziej ilość miejsc pracy oraz obszar gett. Do końca 1942 r. wymordowano 70% polskich

Historia Żydów Polskich

Żydów, a z blisko tysiąca gett pozostało tylko 60. Z likwidowanych gett tylko nieliczni Żydzi wysłani zostali do obozów pracy przymusowej. Większość skierowano bezpośrednio do obozów zagłady.

Mimo alarmujących raportów o dokonywanej całkowitej zagładzie Żydów, rządy państw wolnego świata nie podjęły żadnej zdecydowanej akcji, która powstrzymałaby Holocaust. Żydzi pozostali osamotnieni, pozbawieni nadziei na pomoc aliantów. Byli mordowani i tropieni po "aryjskiej stronie" murów. Tylko nieliczni przygotowywali się do podjęcia walki zbrojnej. Podejmowali ją w imię prawa do godnej śmierci. 19 kwietnia 1943 r. słabo uzbrojeni członkowie Żydowskiej Organizacji Bojowej oraz Żydowskiego Związku Wojskowego rozpoczęli walkę z wkraczającymi do warszawskiego getta Niemcami. W obliczu likwidacji gett zbrojny opór stawili także Żydzi w innych miastach, m.in. Białymstoku, Będzinie i Częstochowie. Zbrojne wystąpienia więźniów miały miejsce także na terenie obozów: w Treblince, Auschwitz i Sobiborze. Ani polskie zbrojne podziemie, ani organizacja cywilna "Żegota" nie mogły udzielić im w tej walce wystarczającej pomocy. Powstanie w getcie stało się symbolem heroicznej walki skazanego na zagładę narodu żydowskiego.

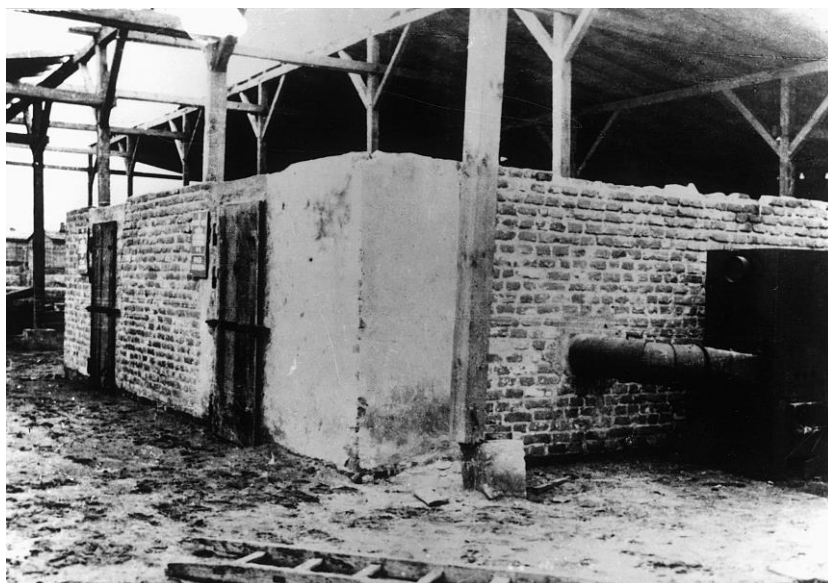

Budowa murów getta warszawskiego przy ul. Świętokrzyskiej, październik 1940. Wokół Żydów skupionych w wyznaczonych dzielnicach wzniesiono mury i płoty z drutów kolczastych. Żydów otaczał także "mur" strachu i obojętności ze strony współobywateli innych narodowości.

Żydów z likwidowanych gett transportowano do miejsc straceń oraz do specjalnie w tym celu wybudowanych obozów koncentracyjnych i ośrodków zagłady takich jak: Auschwitz-Birkenau, Bełżec, Majdanek, Sobibór, Treblinka, Chełmno nad Nerem i wiele innych. Szacuje się, iż straciło w nich życie prawie 4 mln ludzi, wycieńczonych pracą ponad siły, eksperymentami pseudomedycznymi, zamordowanych w komorach gazowych i w inny sposób. W sumie w wyniku Holocaustu śmierć poniosło ok. 6 mln Żydów z 11, jakie zamieszkiwały wówczas Europę, co stanowiło prawie 40% całej ówczesnej populacji Żydów w świecie.

W następstwie Holocaustu wszystkie ośrodki życia żydowskiego w Polsce zostały zniszczone. Z około 3,5 mln Żydów, mieszkających przed 1939 r. na terenie II Rzeczypospolitej, w granicach odrodzonej Polski zagładę przeżyło zaledwie 50 - 80 tys. Liczba ta następnie powiększyła się o około 200 tys. Żydów, repatriowanych z ZSRR.

Historia Żydów Polskich

Komora gazowa obozu zagłady na Majdanku. W obozie tym w latach 1941 - 1944 zamordowano ok. 360 tys. ludzi. Część z nich zmarła w wyniku głodu, epidemii i wyniszczającej pracy, pozostali w zginęli w komorach gazowych lub w wyniku masowych egzekucji.

W powojennej Polsce Żydzi nie czuli się bezpiecznie ze względu na panujące wciąż nastroje antysemickie, które uległy wzmocnieniu po dojściu do władzy komunistów. Działo się to za sprawą mitu o żydowsko-komunistycznym spisku, umacnianego faktem udziału części Żydów w powołanych przez Związek Radziecki organach władzy, szczególnie aparacie bezpieczeństwa. W dniu 4 lipca 1946 roku podczas pogromu zginęły w Kielcach czterdzieści dwie osoby narodowości żydowskiej, po tym, jak posądzono tamtejszych Żydów o dokonanie mordu rytualnego. Pogrom ten wywołał panikę wśród znacznej części Żydów polskich, z których tysiące, tracąc nadzieję na lepszą przyszłość, opuściło kraj.

W marcu 1968 roku, po fali protestów studentów, żądających wolności słowa i demokratyzacji życia publicznego, władze komunistyczne sięgnęły do wypróbowanej metody pozbycia się przeciwników politycznych; potrzebny był kozioł ofiarny i wybór padł na Żydów. Upragnionych argumentów do pozbycia się "kosmopolitycznych" (tzn. o nie polskim pochodzeniu) towarzyszy dostarczyła wojna izraelsko-arabska w 1967 roku. Władze PRL, w ślad za Związkiem Radzieckim, opowiedziały się po stronie państw arabskich, zarzucając przy tym polskiej społeczności żydowskiej sympatię dla Izraela, który ogłoszono agresorem a następnie zerwano z nim stosunki dyplomatyczne. W mediach rozpętała się nagonka "anty syjonistyczna" skierowana przeciwko wszystkim obywatelom pochodzenia żydowskiego. Tysiące z nich straciło pracę, było poddawanych szykanom, zmuszanych do pozostawienia dorobku swego życia i do emigracji. Tylko nieliczni Polacy, którym starczyło odwagi, aby przeciwstawić się komunistycznej dyktaturze, publicznie zaprotestowali przeciwko tym wydarzeniom. W okresie 1968 - 1972 opuściło Polskę około 30 tys. osób pochodzenia żydowskiego, wśród których większość stanowili ludzie zasymilowani, pragnący z Polską łączyć swą przyszłość.

Kampania ta miała konkretny skutek. Ludzi uznanych za Żydów najpierw usuwano z partii, a potem wyrzucano z pracy. Wielu z nich zmuszono do opuszczenia Polski. Podobny los spotykał także i tych Polaków nie-Żydów, którzy ośmielili się otwarcie zaprotestować przeciwko działaniom władz.

"Solidarność" zburzyła mur milczenia wokół stosunków polsko-żydowskich. W 1983 roku został opublikowany apel, napisany przez znane osobistości pochodzące z Polski, a żyjące na Zachodzie (m.in. Szymona Wiesenthala i Jana Karskiego). Wzywał on do zakończenia wzajemnego antagonizmu, w zamian proponował skoncentrowanie się na tym, co dziś łączyć powinno Polaków i Żydów. Rok później odbyło się polsko-żydowskie spotkanie w Oksfordzie, następne miało miejsce w Jerozolimie; w późniejszym okresie zostało zorganizowanych wiele dyskusji i seminariów. W 1986 r. utworzono

Historia Żydów Polskich

Komisję Episkopatu Polski do spraw Dialogu z Judaizmem. Cztery lata później Polska i Izrael odbudowały, zerwane w 1967 r., stosunki dyplomatyczne. Wielkimi krokami na drodze do polsko-żydowskiego pojednania stały się: wizyta papieża Jana Pawła II w Oświęcimiu oraz wystąpienie prezydenta Lecha Wałęsy w izraelskim parlamencie - Knesecie.

Polacy oskarżani są o antysemityzm nie tylko na podstawie doświadczeń z okresu międzywojennego czy marca 1968 r., lecz również z powodu obecnej działalności niektórych partii politycznych. W połowie lat 90-tych podczas ostatnich kampanii wyborczych pojawiały się antysemickie hasła, polityczni wrogowie podejrzewani byli o żydowskie pochodzenie. Wydarzenia takie jak, prowokacyjna demonstracja skinheadów na terenie byłego obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu, czy próba podpalenia warszawskiej synagogi, zbulwersowały opinię światową. Czasem zdarzają się także przypadki profanacji pomników i cmentarzy żydowskich. Nie trudno również zauważyć antysemickie napisy na murach miast. Mimo, iż wydarzenia te są udziałem zdecydowanej mniejszości, to jednak niezmiernie szkodzą w procesie polsko-żydowskiego pojednania.